

СЕДЬМАЯ
МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
ПО КОМПЬЮТЕРНОЙ ОБРАБОТКЕ
ТЮРКСКИХ ЯЗЫКОВ
«TURKLANG 2023»

Труды конференции

КАЗАНЬ
2023

УДК
ББК

Организаторы:

Крымский федеральный университет имени В. И. Вернадского
Институт иностранной филологии

Крымский инженерно-педагогический университет
*Факультет истории, искусства и крымскотатарского языка
и литературы*

Академия наук Республики Татарстан
Научно-исследовательский университет «Прикладная семиотика»

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилёва
Министерства образования и науки Республики Казахстан
НИИ «Искусственный интеллект»

Стамбульский технический университет

Российская ассоциация искусственного интеллекта

Евразийский институт развития им. Исмаила Гаспринского
Крымская республиканская универсальная научная библиотека
имени П. Я. Франко



siyosiy-ijtimoiy, madaniy-ma'naviy, diniy-falsafiy qarashlari kabilarni o'zida aks ettirgan. Aytish mumkinki, joy nomlari o'zbek xalqi va tilining tarixiy boyligi, xalq ijodkorligining namunasidir. O'zbek tilining atoqli otlari yigirmanchi asrning ikkinchi yarmidan boshlab ilmiy asosda o'rganila boshladi. Bugungi kunga qadar o'zbek toponimiyasini tadqiq qilish borasida ko'plab ishlar amalga oshirildi. O'zbek toponimiyasi yo'nalishida ko'plab olimlar e'tiborga loyiq salmoqli tadqiqotlar qildi. Ularning mualliflari etakchi o'zbek nomshunoslari

H.Hasanov, T.Nafasov, Z.Do'simov, S.Qorayevlardir. Ushbu olimlar va bir qator nomshunoslarning sa'yi harakati tufayli Xorazm, Qashqadaryo, Surxondaryo, Samarqand viloyati toponimlarining materiallari to'plandi va chuqur tahlil qilindi. Quyida esa, Buxoro viloyati bilan bog'liq ayrim materillar haqida fikr yuritilgan.

Tayanch tushunchalar: toponim, topoasos, topofarmant, indikator, nom, toponegiz

NAMES FORMED ON THE BASIS OF A PERSON'S NAME. (IN THE EXAMPLE OF BUKHORA REGION, VOBKENT DISTRICT)

M. O. Khairullayeva¹, Sulaymanova Oghiloy²

¹BukhSU, Bukhara, Uzbekistan

²(3rd year student of BukhSU)

hayrullayevamarjona1994@gmail.com

Toponyms are popular names of place names. They are related to a long history and reflect the daily life, political-social, cultural-spiritual, religious-philosophical views of our ancestors who lived in the past. It can be said that place names are the historical wealth of the Uzbek people and language, an example of national creativity. Uzbek nouns have been scientifically studied since the second half of the 20th century. To date, a lot of research has been done on Uzbek toponymy. In the field of Uzbek toponymy, many scientists have made significant studies worthy of attention. Their authors are leading Uzbek nomologists H. Hasanov, T. Nafasov, Z. Dosimov, S. Karayev. Thanks to the efforts of these scientists and a number of nomologists, the materials of toponyms of Khorezm, Kashkadarya, Surkhandarya, Samarkand region were collected and analyzed in depth. Below are thoughts on some materials related to Bukhara region.

Basic concepts: toponym, topoasos, topofarmant, indicator, name, toponym

Ma'lumki, toponimiya muayyan hududlarda tarqalgan va xalq tilida yashovchi lisoniy material bo'lib, mohiyatan xalq lahja va shevalarining lug'aviy boyligidir. Afsuski, shunga qaramasdan, shu vaqtgacha darshvashunoslar o'z ishlarida onomastik materialni chetlab o'tishdi.

Qayd qilingan mulohazalardan ma'lum bo'ldiki, Buxoro viloyati hududid toponimlar hozirgacha darqoni qarililmiyatadqiq qilganemas. Xususan, viloyatning Vobkent tumani mikrotoponimiyasi bo'yicha ham alohida tadqiqot olib borilmagan.

Joylarni kishilarning ismi laqabi va familiyasi bilan, ba'zi hollarda taxallusi bilan atash juda qadimiy tarixga egadir. Bunday rasm-rusunning qachon paydo bo'lganligi haqida nomshunoslar turlicha fikrlar bildirishadi. Taniqli nomshunos V.A.Nikonov "Vvedenie v toponimiku" kitobida bu jarayon feodalizm davrida, yerga egalikning



kuchayganligi bilan izohlaydi. Ammo ba'zi tadqiqotchilar antropotoponimlarning toponimlarga o'tishini qadimiy hodisa deb biladi:

«Antroponimika va toponimika sohalari tarixan bir-biri bilan bog'liqdir. Chunki bir qator antroponimlar toponimlar asosida paydo bo'lgan, ko'pgina toponimlar esa kishilarning ismlaridan yasalgandir», deb qayd etgan.

Kishi nomi asosida shakllangan toponim – antropotoponim to'rt xil shaklda bo'lishi mumkin:

Joylarni kishilarning ismi laqabi va familiyasi bilan, ba'zi hollarda taxallusi bilan atash juda qadimiy tarixga egadir. Bunday rasm-rusunning qachon paydo bo'lganligi haqida nomshunoslar turlicha fikrlar bildirishadi. Taniqli nomshunos V.A.Nikonov "Vvedenie v toponimiku" kitobida bu jarayon feodalizm davrida, yerga egalikning

kuchayganligi bilan izohlaydi. Ammo ba'zi tadqiqotchilar antropotoponimlarning toponimlarga o'tishini qadimiy hodisa deb biladi:

«Antroponimika va toponimika sohalari tarixan bir-biri bilan bog'liqdir. Chunki bir qator antroponimlar toponimlar asosida paydo bo'lgan, ko'pgina toponimlar esa kishilarning ismlaridan yasalgandir»¹², deb qayd etgan.

Kishi nomi asosida shakllangan toponim – antropotoponim to'rt xil sababga ko'ra paydo bo'lishi mumkin:

1) obyekt uni bunyod etgan, uning yuzaga kelishi uchun sababchi bo'lgan shaxs nomi bilan ataladi;

2) obyekt unga egalik qiluvchi kishi nomi bilan ataladi;

3) biror shaxs ideallashtiriladi yoki ilohiylashtiriladi hamda ma'lum obyektlar uning nomi bilan atala boshlanadi;

4) shaxs nomi rasmiy ko'rsatma va qaror asosida biror joyga beriladi (memoreal toponimlar). Ayniqsa, keyingi holat sho'rolar davrida, nihoyatda, avj olgan va adolatning toponimik siyosatining tarkibiy qismiga aylangan edi. Antropotoponimlar, ya'ni odamlarning ismlari tarixiy geografiyada keng tarqalgan bo'lib, Sharq va G'arb mamlakatlarning qadimgi va o'rta asr toponimiyasida turli geografik nomlar tarkibida ko'plab uchraydi. Jahonning turli qadimiy madaniyat markazlarini bog'lovchi karvon yo'llarining tutashgan erida joylashgan Buxoro ham bundan istisno emas. Shuning uchun uning tarixiy toponimiyasida turli madaniyatlar va tarixiy davrlarga taaluqli bo'lgan antropotoponimlar o'z aksini topgan.

Tuman toponimiyasida keyingi davrda tarixiy shaxs yoki adabiyot, fan namoyandalarning nomlarini abadiylashtirish maqsadida *Nodirabegim*, *Abdulla Qodiriy*, *Sadriiddin Ayniy*, *Muqimiy*, *Sattor Yarashev*, *Fayzulla Xo'jayev*, *Sulton Jo'ra*, *Mirzo Bobur*, *Hamid Olimjon*, *Alisher Navoiy*, *Ibn Sino*, *Mirzo Ulug'bek*, *G'afur G'ulom*, *Furqat*, *Ahmad Donish*, *Muhammad Narshaxiy*, *Hoshimxo'ja*, *Hamro buvi Rahimova*, *Beruniy* kabi toponimlar ham paydo bo'lgan.

Vobkent tumani toponimiyasida quyidagi antroponimik toponegizlar mavjud:

1. Shaxsning ismi: *Imomqozixon*, *Boltabek*, *Mirsulaymon*, *Mo'minobod*, *Niyozxo'ja*, *Qo'ldosh*, *Qoryog'di*, *Shofayoz*, *Shamsiobod* kabi tarixiy nomlar. Ba'zan kishi ismi obod komponenti bilan birikib toponim hosil qiladi: *Mo'minobod* tipli toponimlar zamirida ham aslida antroponim yotadi.

¹ Никонов В.А. Введение в топонимику. – М., Наука, 1965. – С.4.

2. Kishining laqabi yoki ismi va laqabidan yasalgan toponimlar: *Latifsobungar* kabi.

3. Kishining ismi va familiyasidan yasalgan toponim nomlar asosan sho'rolar davrida keng udum bo'ldi va ko'plab, guzarlar, maydonlar, xiyobonlar kishining ismi va familiyasi bilan ataladi: *Sattor Yarashev*, *Fayzulla Xo'jayev*, *Hamro buvi Rahimova* kabi.

4. Kishining taxallusi asosida shakllangan toponimlarga: Tuman toponimiyasida keyingi davrda tarixiy shaxs yoki adabiyot, fan namoyandalarning nomlarini abadiylashtirish maqsadida *Nodirabegim*, *Abdulla Qodiriy*, *Sadriiddin Ayniy*, *Muqimiy*, *Sulton Jo'ra*, *Mirzo Bobur*, *Hamid Olimjon*, *Alisher Navoiy*, *Ibn Sino*, *Mirzo Ulug'bek*, *G'afur G'ulom*, *Furqat*, *Ahmad Donish*, *Muhammad Narshaxiy*, *Hoshimxo'ja*, *Beruniy* kabilarni kiritish mumkin.

Xulosa qiladigan bo'lsak, bu o'rganishimiz natijasida, Vobkent tumani toponimiyasi bo'yicha ma'lum ilmiy xulosalar chiqarildi. Mazkur xulosalar Buxoro viloyat toponimlariga oid hozirga qadar mavjud bo'lgan ilmiy tasavvurlarni ma'lum darajada to'ldiradi. Qolaversa, ish-



2. Kishining laqabi yoki ismi va laqabidan yasalgan toponimlar: *Latifsobungar* kabi.

3. Kishining ismi va familiyasidan yasalgan toponimlar. Bunday nomlar asosan sho'rolar davrida keng udum bo'ldi va ko'proq ko'chalar, guzarlar, maydonlar, xiyobonlar kishining ismi va familiyasi bilan ataladi: *Sattor Yarashev, Fayzulla Xo'jayev, Hamro buvi Rahimova* kabi.

4. Kishining taxallusi asosida shakllangan toponimlarga: Tuman toponimiyasida keyingi davrda tarixiy shaxs yoki adabiyot, fan namoyandalarining nomlarini abadiylashtirish maqsadida *Nodirabegim, Abdulla Qodiriy, Sadridin Ayniy, Muqimiy, Sulton Jo'ra, Mirzo Bobur, Hamid Olimjon, Alisher Navoiy, Ibn Sino, Mirzo Ulug'bek, G'afur G'ulom, Furqat, Ahmad Donish, Muhammad Narshaxiy, Hoshimxo'ja, Beruniy* kabilarni kiritish mumkin.

Xulosa qiladigan bo'lsak, bu o'rganishimiz natijasida, Vobkent tumani toponimiyasi bo'yicha ma'lum ilmiy xulosalar chiqarildi. Mazkur xulosalar Buxoro viloyat toponimlariga oid hozirga qadar mavjud bo'lgan ilmiy tasavvurlarni ma'lum darajada to'ldiradi. Qolaversa, ishdagi tadqiq va undan kelib chiqadigan xulosalar o'zbek nomshunosligi, dialektologiyasi hamda til tarixi, leksikologiyasi va leksikografiyasi uchun ham manba vazifasini o'taydi deb o'ylaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Қиличев Б. Бир топоформат хақида // Филология масалалари. Т.: 2007.
2. Каримова Л. Ўзбек тилида топонимларнинг ўрганилиши. – Т., Фан, 1982, – 96 б.
3. Qorayev S. Toponimika. T.: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti. 2006, 46-b.
4. Kilichev B.E., Safarova M.Z. Bukhara region's typical toponyms transformed by means the names of nations. International Scientific Journal Theoretical & Applied Science, <http://t-science.org/> p-ISSN: 2308-4944 (print) e-ISSN: 2409-0085 (online) 2021.02.05.
5. Kilichev B.E., Safarova M.Z. The Concept of Totemism and Ethnonym. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and..., 2022.

УДК

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА МОДАЛЬНОСТИ

Г. Ф. Хайруллоева

БухГУ, Бухара, Узбекистан
gulasalxayrulloeva@gmail.com

Corporativ e-mail: g.f.xayrulloeva@buxdu.uz
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9891-967X>

297/335



В данной статье предпринята попытка уточнить лингвокультурную семантику модальности в узбекском языке. Модальность – это языковое явление и его высший уровень как составная часть текста, а также форма реализации культурного существования. Итак, под модальностью обычно понимают грамматико-семантическую категорию, выражающую отношение говорящего к выражаемой мысли или отношению говорящего к содержанию предложения. Говорящий воспринимает объективную реальность как оценку, отражает ее в своем сознании и описывает свое отношение к действительности, используя различные смысловые категории.

Ключевые слова: антропоцентрический принцип, модальность, семантика, грамматико-семантическая категория, лингвокультурная семантика, контрастивное исследование, коммуникативная цель, модальность, адресуемость, информативность, ситуативность, интертекстуальность.



BUKHARA STATE UNIVERSITY

CERTIFICATE

OF PARTICIPATION is awarded

Rayanullayev Marjon Omon qizi

**FOR PARTICIPATION IN THE VIII INTERNATIONAL CONFERENCE
ON COMPUTER PROCESSING OF TURKIC LANGUAGES**

TURKLANG 2023

on OCTOBER 20-22, 2023



O.H.Khamidov
Rector
Bukhara State University

DATE 20-22 / OCTOBER / 2023